

TÜRKİYE'YE YÖNELİK DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İSTİHDAMA ETKİSİ

Mehmet Hüseyin BİLGİN

Kadir Has Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yardımcı Doçent Dr.

THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON EMPLOYMENT LEVEL IN TURKEY

Abstract: Foreign direct investments became the limelight of many developed and developing countries since it has been established that it contributes to the development of countries. At present, the widely accepted view is that technological progress and increase in employment which accompany with foreign direct investment, have positive effect on economies. On the other hand, it is also widely accepted view in the literature that foreign direct investments, leading to new employment opportunities, help easing unemployment problem. In this respect, the main purpose of this paper is to analyse empirically the impact of foreign direct investment on employment level in Turkey. Thus, some econometric models were established to test the impact of foreign direct investment on employment level in Turkey. According to test results of these models there has not been a meaningful relationship between employment level and foreign direct investment in Turkey for the 1991-2002 period.

Keywords: Foreign Direct Investment, Development, Employment, Technological Progress, Turkey.

I. GİRİŞ

Yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları veya doğrudan yabancı sermaye yatırımları şeklinde olabilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, uluslararası sermaye akışı demektir. Bir başka ifadeyle, doğrudan yabancı sermaye yatırımı, yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınmasıdır. Bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının, tamamına sahip olarak veya yerli bir veya birkaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdikleri yatırımlar, doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak tanımlanmaktadır [1]. Bu yatırımlar, bir ülkenin sermaye piyasasında işlem gören şirketlerin hisselerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımlarından farklıdır. Günümüzde, tamamına yakın bölümü çok-uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir firmanın, üretimini, kurulu olduğu ülkenin sınırları ötesine yaymak üzere yabancı ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini alması biçiminde de tanımlanabilir. Bu çerçevede doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir büyük firmanın (çok-uluslu

TÜRKİYE'YE YÖNELİK DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İSTİHDAMA ETKİSİ

Özet: Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin ilgi odağı haline gelmiştir. Günümüzde, yabancı sermayenin beraberinde getirdiği teknolojik gelişme ve istihdam artışının, yabancı yatırımları çeken ülkelerin ekonomilerine büyüme ve refah artışı olarak yansıtıldığı görüşü hakimdir. Öte yandan, gittikleri ülkelerde yeni iş olanakları yaratan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ülkelerin işsizlik sorununun çözümüne de katkıda buldukları, literatürde geniş bir kabul görmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam düzeyi üzerindeki etkisini analiz etmektir. Bu nedenle çalışmada, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, istihdam düzeyi üzerindeki etkisi ampirik olarak test edilmektedir. Bu amaçla kurulan ekonometrik modellerin sonuçlarına göre, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, istihdam düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Kalkınma, İstihdam, Teknolojik Gelişme, Türkiye

şirket), ana merkezinin bulunduğu yer dışındaki ülkelerde, yeni bir şirket kurması veya sermayesini artırarak kendine bağlı şirket durumuna getirmesi olarak nitelendirilmektedir [2].

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, sermayeyle birlikte teknoloji ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirdiğinden dolayı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmaya başlamış [3], 1980'lerin başından itibaren ise gittikçe artmıştır. Bu dönemde, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, dünya üretimindeki ve ticaretindeki artıştan daha hızlı artmıştır. 1980-97 döneminde, dünya genelinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki yıllık ortalama artış oranı yüzde 13'tür [4]. Kuşkusuz, dünya ekonomisinde yaşanan küreselleşmenin temel özelliklerinden biri de, hızla artan ve gittikçe önem kazanan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Bu nedenle, günümüz dünyasında yabancı yatırımlar, dış ticareten çok daha önemli bir haldedir [5].

Küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemsenmeyen doğrudan yabancı sermaye, kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin ilgi odağı haline gelmiştir

[6]. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmede, gelişmekte olan ülkelerin payı gittikçe artmaktadır. Bu ülkelerin payı, 1980'de yüzde 26 iken 1997'de yüzde 37'ye çıkmıştır. Ancak, bu yatırımlar halen çoğunlukla gelişmiş ülkeler tarafından yapılmaktadır [7]. Buna rağmen, günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkeler için önemli bir özel dış finansal kaynak haline gelmiştir [4]. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, özellikle 1990'ların başından itibaren gelişmekte olan ülkeler için "kalkınmanın motoru" olarak genel kabul görmüştür. 2000 yılında 1,270 milyar dolara ulaşan doğrudan yabancı sermaye girişleri, 1980'de dünya gayrisafi sermaye oluşumunun sadece yüzde 2.3'ü iken, 1999 yılında yüzde 16.3'e yükselmiştir [8]. Öte yandan, bu süreçte OECD ülkelerine yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında bir azalma ve gelişmiş ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel yapısında bir değişme de meydana gelmiştir [9].

Küreselleşmeyle birlikte yabancı sermayenin beraberinde getirdiği teknolojik gelişme ve istihdam artışının, yabancı yatırımları çeken ülkelerin ekonomilerine büyüme ve refah artışı olarak yansıdığı görüşü hakim olmuştur. Bunun sonucunda yatırım çekmeye yönelik ülkeler arası zorlu bir rekabet dönemine girilmiştir. Bu çerçevede, gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları ekonomi politikalarının, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmede kritik bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu duruma örnek olarak, Asya'daki gelişmekte olan ülkeler gösterilebilir. Bu ülkeler arasında, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılmasında hiçbir sınırlayıcı politika izlemeyen, aksine yabancı sermaye yatırımlarına cezbedici bir ortam sunan Hong-Kong ve Singapur gösterilebilir.

Öte yandan, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kalkınmasının bir parçası olarak benimseyen bir ülkenin, kuşkusuz sadece dışa açık olması yeterli değildir. Yabancı yatırımları ülkeye çekecek politikaları uygulaması da gereklidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmede belirleyici olan temel faktörlerin, pazarın büyüklüğü, ticaretin yapısı ve açıklık olduğu anlaşılmaktadır [5]. Söz konusu yatırımları çekmede etkili olan diğer faktörler de şöyle sıralanabilir: Teşvik tedbirleri, etkin idari prosedürler ve kurallar (minimum bürokrasi), uygun işgücü ve ücret politikası, özelleştirme politikası, istikrar (ekonomik ve siyasi), vergileme politikası, ekonomik entegrasyonlara üyelik, dünya ticaret sistemine entegrasyon ve rekabet politikası [10].

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla ilgili önemli gelişmelerden bir tanesi de, yabancı yatırımcıların yatırım yeri tercihleri ile ilgili olarak hızlı gelişmelerin ve değişmelerin söz konusu olmasıdır. Elbette, tıpkı yerli yatırımcılar gibi ekonomik ve politik faktörlerden etkilenen uluslararası yatırımcıların yer seçiminde, nisbi maliyetler önemli bir yer oynamaya devam etmekte, ancak bazı faktörlerin önemi de giderek azalmaktadır.

Örneğin, nisbi olarak ucuz işçilik maliyetleri önemini giderek kaybetmektedir. Toplam maliyetler içinde işçilik maliyetinin yüzde 10-15 gibi düşük seviyesi, bu eğilime yol açmaktadır [1].

Gelişmekte olan ülkelerde toplam yatırımlar içindeki payı gittikçe artan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde çeşitli ekonomik etkiler yaratmaktadır. İktisat yazınında, doğrudan yabancı sermayenin ülkeye gelişinin ülke için yararlı olduğuna dair kuvvetli bir kanı vardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, öncelikle yüksek teknoloji transferi sağlar. Rekabeti de artıran doğrudan yabancı sermaye yatırımları, kurumlar vergisinin de artmasını sağlar [11]. Bu yatırımların, ev sahibi ülke ekonomisi üzerindeki diğer etkileri de üretim, istihdam, gelir, fiyat, ödemeler dengesi, ekonomik gelişme ve genel refah gibi etkilere sahiptir. Bu etkilerden bazıları ülke ekonomisine katkı sağlarken, bazıları da risk getirmektedir [3-10].

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini analiz etmektir. Bu amaçla çalışmada, önce doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve istihdam arasındaki ilişki teorik olarak incelenmektedir. Ardından da, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın sonunda da, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisi, ampirik olarak incelenmekte ve kurulan ekonometrik modellerle bu etki, Türkiye için analiz edilmektedir.

II. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE İSTİHDAM

Gelişmekte olan hemen tüm ülkelerde hükümetler, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kalkınma hedeflerinin bir parçası olarak görmektedirler [10]. Çünkü, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ev sahibi ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine katkıda bulunmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye, hem başlangıçta getirdiği sermayeyle, hem de sağladığı karları yeniden yatırarak, gittiği ülkenin üretim kapasitesini artırmaktadır [2]. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımcıların sadece yeni teknolojileri ve ihtiyaç duyulan sermayeyi getirmediği, aynı zamanda istihdamı sürdürdüğüne de inanılmaktadır [12]. Bir başka ifadeyle, yeni iş olanakları yaratan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülkenin işsizlik sorununun çözümüne de katkıda bulunmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedefleri bakımından büyük önem arz etmektedir. Endüstriyel verimlilik, teknolojik gelişme ve mamul geliştirme konularında etkili olan doğrudan yabancı sermaye, modern sektörlerde istihdam durumunu ve işgücü niteliklerini de genellikle olumlu etkilemektedir [10]. Bir başka ifadeyle, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, işgücünün nitelik düzeyini

yükseltmekte ve insangücü kaynaklarının gelişmesini sağlamaktadır [11]. Yabancı sermaye yatırımı durumunda, gerekli işgücü büyük ölçüde yatırımın yapıldığı ülke kaynaklarından karşılanmaktadır. Yüksek işsizlik düzeyine sahip az gelişmiş ülkeler açısından bu, işsizliği azaltabilecek büyük bir imkan anlamına gelmektedir. Bu ülkelerin, işsizliği giderici yatırımları kendi kaynaklarıyla gerçekleştirebilmeleri neredeyse imkansızdır. Bu nedenle, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, istihdam açısından elverişli bir durum yaratmaktadır. Kaldı ki, sermayenin emeğin ayağına gitmesi, küreselleşme sürecinin temel özelliklerinden de biridir. Bunun örnekleri vardır. İrlanda'da 1960 ve 1982 yılları arasında yapılan yabancı sermaye yatırımları, 82.000 İrlandalı'ya iş imkanı sağlamıştır [13].

Gerçekten son yıllarda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, gelişmekte olan ülkelerin istihdam yapılarında çok önemli rol oynadığı görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelere istihdamın yapısını değiştirmektedir. Bu süreçte, çok-uluslu işletmeler, dünya ekonomisinde istihdam sağlayan önemli kuruluşlar haline gelmiştir. Bu kuruluşlarda istihdam edilen sayısı, 1970'li yılların ortasında 45 milyon kişi iken, 1990'lı yılların başında 70 milyona ulaşmıştır. Toplam istihdam üzerindeki etkisinin yanısıra, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yeni işler de yaratmakta, emeğin yurtiçi dağılımını değiştirmekte, nitelik düzeyini yükseltmekte ve ücret düzeyini etkilemektedir [12].

Gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli bir nedeninin, bu ülkelerdeki düşük ücret düzeyi olduğu anlaşılmaktadır. Yabancı yatırımcılar, özellikle üretimin emek-yoğun aşamalarını, düşük ücretli ülkelere kaydırmaktadırlar. Yapılan çok sayıda uygulamalı çalışma, bunu göstermektedir [14]. Üretimin emek yoğun aşamalarının düşük ücretli ülkelere kaydırılması, bu ülkelere yapılan yabancı yatırımların istihdamı artırıcı etkisinin, daha fazla olmasına yol açmaktadır [15]. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gittikleri ülkelere reel ücretlerin ise yükselmesine yol açmaktadır [16]. Buna karşılık, sermaye ihraç eden ülkelere bazı işler yok olmakta, istihdam düzeyinde bir azalma ve niteliksiz işçilerin reel ücretlerinde bir düşme meydana gelmektedir [17-5].

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının temel etkisi, ev sahibi ülkenin milli gelirine olan net katkısıdır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerdeki temel ekonomik sorunların başında "kaynak yetersizliği" gelmektedir. Bu ülkeler, kalkınmalarını sağlayabilecek yeterli kaynağa sahip değildirler. Çünkü, ekonomik kalkınma için yatırım yapılması bir zorunluluktur. Yatırım olmadan kalkınma (gelişme) sağlanamaz. Bu sebeple, doğrudan yabancı sermaye yatırımları; bu ülkelere yatırımları, üretimi, istihdamı ve milli geliri artırmaktadır. Bu yatırımlar, bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde büyük bir öneme sahiptir [3].

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdamı artırdığı, yapılan ampirik çalışmalarla da ortaya konulmuştur [18]. Türkiye'de de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik yapılan bir çalışmanın sonuçları bu yöndedir [19]. Söz konusu çalışmanın sonuçlarına göre, yabancı sermayeli firma sayısındaki artış, istihdam seviyesine de yansımaktadır. İstihdam, yabancı sermayeli firmalar açısından incelenen dönem (1989-2001) boyunca dalgalı bir seyir göstermekle birlikte, sürekli artmıştır. İşgücü ve sermaye verimliliği, yerli yatırımcıdan daha yüksek olan yabancı yatırımcı açısından ülkedeki ücret düzeyine bağlı olarak verimlilik seviyesi değişmektedir. Ücretler, istihdam değişimi açısından etkin değildir. 1988-2001 döneminde, yabancı firmaların istihdamının, kriz dönemleri dışında arttığı görülmektedir [19].

III. TÜRKİYE'YE YÖNELİK DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1954'de 6224 sayılı kanunla, dönemin en liberal Yabancı Sermaye Kanunu'nu uygulamaya koyan Türkiye'nin, 1980'li yıllarda başlayan liberalizasyon politikaları ve kambiyo mevzuatında yapılan değişikliklerle birlikte yürürlüğe konulan yabancı sermaye çerçeve kararları dikkate alındığında, bu alanda en liberal mevzuata sahip ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir. 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri kapsamında uluslararası sermayeyle ilgili düzenlemeler de yapılmıştır. 8/168 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi", 25.1.1980 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş, daha sonra da Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlanmıştır. 17.7.1991 tarih ve 436 sayılı kararnameyle Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesine alınmıştır. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 9.12.1994 tarih ve 4059 sayılı kanunla, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıklarının kurulması sonucunda, Hazine Müsteşarlığı bünyesinde faaliyetine devam etmektedir.

1980 yılından itibaren, çerçeve kararları 1986 ve 1992 yıllarında olmak üzere iki kez değiştirilmiştir. İzleyen dönemde de liberalleşme sürecine devam edilmiş ve önemli değişiklikler getiren düzenleme 7.6.1995 tarihinde yürürlüğe konulan 95/6990 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı" ile yapılmıştır. Bu düzenlemeler sonucunda varılan noktada, yabancı yatırımcılar tekel veya özel imtiyaz teşkil etmemek kaydıyla, Türk özel sektörüne açık her alanda, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunabilme hakkına sahip olmuşlardır [1].

Son olarak, IMF ile yürütülen ekonomik istikrar programı kapsamında, 2003 yılı içinde Doğrudan Yabancı Yatırım Yasası çıkartılarak, yabancı yatırımların önündeki engeller kaldırılmıştır. Yasayla, yabancı yatırımcılara çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır. Uluslararası Para Fonu'nun, 5. Gözden Geçirme için "önkoşul" olarak sıraladığı yasalardan biri olan Doğrudan Yabancı

Yatırımlar Yasası ile, uluslararası standartlarda yatırım ortamının sağlanması hedeflenmiştir.

1980'den itibaren yabancı sermaye mevzuatının liberalleştirilmesinin yanında, yabancı sermaye çekme açısından Türkiye'nin başka üstün tarafları da vardır. Yabancı sermaye çekme açısından Türkiye'nin sahip olduğu avantajlar şöyle belirtilebilir: Ekonominin büyüklüğü, genç nüfus yapısı, nitelikli işgücü, dinamik bir özel sektörün varlığı ve ülkenin stratejik konumu [8]. Ancak, hem 1980'den sonra yabancı sermaye mevzuatının liberalleştirilmesine, hem de bütün bu üstün yönlere rağmen, Türkiye'nin bugüne kadar, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmede yeterli başarıyı gösteremediği açıktır. Gerçekten, doğrudan yabancı sermaye çekme yarışında Türkiye, bugüne kadar pek bir varlık gösterememiştir. Oldukça liberal olan mevzuata rağmen, bugüne kadar Türkiye'ye istenilen ölçüde yabancı sermayenin gelmemiş olması, sadece yasal düzenlemelerle ülkelerin yabancı sermaye çekemeyeceklerini göstermesi bakımından ilginçtir [3].

Türkiye, 1954-1980 arasında 240 milyon dolara yakın doğrudan yabancı sermaye çekmiştir. 1980-2000 arasında ise bu rakam, 15 milyar dolar civarındadır. 1995-2000 arasında Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımının, yıllık ortalama 767 milyon dolar civarında seyrettiği gözlenmektedir. Bu, GSYİH'nin

yüzde 0.4'üne karşılık gelmektedir. 91 gelişen ülkenin ortalaması ise yüzde 2'dir. Türkiye, bu ülkeler arasında 81. sırada yer almaktadır. Ayrıca, dünya genelinde toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımları sürekli artarak 1995-2000 arasında yıllık bileşik yüzde 31 oranında büyümüştür. Türkiye'de ise aynı rakam, yüzde 2.1'de kalmıştır. Öte yandan, 1980 ile 1996 yılları arasında Türkiye'ye yaklaşık 10 milyar dolarlık yabancı sermaye girişine karşılık, serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşayan eski doğu bloku ülkelerinin tamamına 1991-1996 yılları arasında 42,2 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi olmuştur. Aynı dönemde, sadece Macaristan'a gelen yabancı sermayenin miktarı 12,7 milyar dolardır.

Küreselleşme sürecinde Türkiye'nin, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmede yeterli başarıyı gösteremediği, Türkiye'de yıllara göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını gösteren Tablo 1'den de açıkça görülmektedir. Türkiye'nin, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından, kişi başına düşen milli gelir itibarıyla benzer durumda olduğu Akeniz ülkeleri ve diğer rakipleri ölçüsünde faydalanmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 1999 yılı itibarıyla Brezilya'da 976, İrlanda'da 11,630, Hong Kong'da 60,497 dolar olan kişi başı doğrudan yabancı sermaye stoku, Türkiye'de 130 dolar civarındadır [8].

Tablo1: Türkiye'de Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	Yatırım Belgelerinin Top. Yat. Tutarı (Milyar TL)	Yabancı Sermayeli Firma Sayısı (Kümülatif)	Firmaların Toplam Sermayesi (Milyar TL-Kümülatif)	Fiili Giriş (Milyon \$)
1980	97.00	76.87	78	28,390	35
1981	337.51	72.16	109	47,400	141
1982	167.00	218.14	147	100,196	103
1983	102.74	199.22	166	147,109	87
1984	271.36	312.28	235	254,775	162
1985	234.49	1,168.16	408	464,981	158
1986	364.00	3,099.74	619	707,164	170
1987	655.24	3,179.53	836	960,035	239
1988	820.52	5,468.27	1,172	1,597,103	488
1989	1,511.94	9,507.35	1,525	4,847,832	855
1990	1,861.16	18,249.28	1,856	7,943,775	1,005
1991	1,967.26	15,893.98	2,123	13,101,036	1,041
1992	1,819.96	17,976.36	2,330	23,441,214	1,242
1993	2,063.39	70,136.27	2,554	36,737,050	1,016
1994	1,477.61	37,202.36	2,830	62,449,964	830
1995	2,938.32	328,447.82	3,161	113,013,790	1,127
1996	3,834.97	1,250,652.13	3,582	235,971,182	964
1997	1,678.20	624,461.10	4,068	458,968,459	1,032
1998	1,646.76	1,016,653.54	4,533	823,560,554	976
1999	1,700.52	1,599,520.36	4,950	1,446,503	817
2000	3,477.90	7,883,004.85	5,328	3,063,464	1,719
2001	2,738.58		5,841		3,288
2002	2,242.92		6,280		1,042
TOPLAM	34,009.35	12,885,500	---	---	18,537

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr>

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye’de 1980 yılına kadar kayda değer bir artış gösteremeyen yabancı sermaye izinlerinin, 1980’de 97 milyon dolardan, 1981’de 337 milyon dolara yükselerek büyük bir sıçrama kaydettiği görülmektedir. İkinci büyük sıçrama ise 1986’da yapılan mevzuat değişikliğiyle gerçekleşmiş ve 1986 yılında 364 milyon dolar olan yabancı sermaye izinleri, 1987’de 655 milyon dolara çıkmıştır. 1992 yılında yapılan mevzuat değişikliğiyle, ilk kez 1993’te 2 milyar dolar sınırı aşılmış ve nihayet 1995 yılında 3 milyar dolar sınırına gelinmiştir. 1997-1999 döneminde ortalama 1,7 milyar dolar tutarında olan izinler, 2000 yılında 3 milyar dolara aşılmıştır. 2002 yılı sonuna kadar verilen izinlerin toplamı ise 34 milyar dolara ulaşmıştır. Fiili giriş bazında ise ülkemize gelen uluslararası doğrudan yabancı sermaye yatırımı, 1980 yılında 35 milyon dolar iken, 1990 yılında yaklaşık olarak 1 milyar dolara ulaşmıştır. 1990’lı yıllarda yıllık ortalama 1 milyar dolar civarında seyreden Türkiye’ye gelen yabancı sermaye, 2002 yılı sonu itibarıyla toplamda 18,5 milyar dolara çıkmıştır.

Türkiye’deki toplam yabancı sermayenin yüzde 58.5’i hizmetler sektöründedir. Türkiye’de 1980’li yılların ikinci yarısından sonra hizmetler sektörüne önemli hacimlerde yabancı sermaye akımı olmuştur. Bu sektörde yabancı sermaye yatırımları, özellikle bankacılık ve öteki mali hizmetler, yatırım finansmanı, sigortacılık, otel, pansiyon ve yeme-içme yerleri alanlarına yapılmıştır [2]. Türkiye’deki toplam yabancı sermayenin yüzde 35.5’i imalat sanayiinde ve yüzde 5.6’sı da tarım sektöründedir. Madencilik payı ise çok düşük düzeydedir. Türkiye’deki toplam yabancı sermayenin ancak yüzde 0.4’ü madencilik alanındadır. Türkiye’deki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük bölümü, OECD ülkelerinden, özellikle AB ülkelerinden gelmektedir [2]. OECD ülkelerinin, Türkiye’deki toplam yabancı sermaye içindeki payı yüzde 86.43’tür. AB ülkelerinin payı ise yüzde 67.87’dir. OECD ülkelerini, yüzde 2.34’le İslam ülkeleri izlemektedir.

IV. TÜRKİYE’YE YÖNELİK DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İSTİHDAMA ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde, önceki bölümlerde teorik olarak incelenen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla istihdam arasındaki ilişkinin, Türkiye’de geçerli olup olmadığı, kurulan regresyon modelleri yardımıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla, Türkiye’ye yönelik doğrudan yabancı sermaye

yatırımlarıyla istihdam düzeyi ve büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Kullanılan veriler, 1991-2002 dönemini kapsamaktadır. İstihdam ve büyümeyle ilgili veriler, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) istatistiklerinden, yabancı sermayeyle ilgili veriler de Hazine Müsteşarlığı istatistiklerinden derlenmiştir. 1999 yılına kadar olan istihdam verileri, DİE Hanehalkı İşgücü Anketi Nisan ayı sonuçlarına dayanmaktadır. Sonraki yılların istihdam verileri ise serinin değişmesinden dolayı DİE Hanehalkı İşgücü Anketi IV. dönem sonuçlarına dayanmaktadır. Yabancı sermaye ve büyüme verileri ise yıllıktır.

Kurulan regresyon modellerinde kullanılan değişkenler;

$$Y = \text{Toplam istihdam (bin kişi)}$$

$$X_1 = \text{Doğrudan yabancı sermaye yatırımları/ fiili giriş (milyon \$)}$$

$$X_2 = \text{Büyüme oranları (\%)}$$

Kurulan regresyon modellerinin birincisinde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki/ fiili girişteki (X_1) değişimlerin, istihdamdaki (Y) değişimler üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Modellerin ikincisinde, büyüme oranlarındaki (X_2) değişimlerin, istihdamdaki (Y) değişimler üzerindeki etkisi incelenmektedir. Üçüncü modelde ise her iki açıklayıcı değişken aynı anda modele dahil edilerek istihdam değişkeni açıklanmaya çalışılmaktadır.

Modeller;

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 \quad (1)$$

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_2 \quad (2)$$

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_1 X_2 \quad (3)$$

şeklinde. Regresyon sonuçları Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2: Modellerin Sonuçları

Model 1'in Sonuçları (1991-2002)					
	Unstandardized Coefficients	Standardized Coefficients	T	Sig.	R Square
	B	Beta			
(Constant)	20971,655		37,793	,000	,100
X ₁	-463,450	-,316	-1,105	,293	

Model 2'nin Sonuçları (1991-2002)					
	Unstandardized Coefficients	Standardized Coefficients	T	Sig.	R Square
	B	Beta			
(Constant)	20499,050		69,693	,000	,026
X ₂	-22,429	-,162	-,544	,597	

Model 3'ün Sonuçları (1991-2002)					
	Unstandardized Coefficients	Standardized Coefficients	t	Sig.	R Square
	B	Beta			
(Constant)	21427,965		32,195	,000	,212
X ₂	-51,631	-,373	-1,192	,261	
X ₁	-703,396	-,480	-1,536	,156	

Model 1'in Sonuçları (1991-1999)					
	Unstandardized Coefficients	Standardized Coefficients	t	Sig.	R Square
	B	Beta			
(Constant)	24251,823		12,039	,000	,311
X ₁	-3533,489	-,557	-1,777	,119	

Model 2'nin Sonuçları (1991-1999)					
	Unstandardized Coefficients	Standardized Coefficients	t	Sig.	R Square
	B	Beta			
(Constant)	20812,071		61,665	,000	,058
X ₂	-33,988	-,241	-,657	,532	

Model 3'ün Sonuçları (1991-1999)					
	Unstandardized Coefficients	Standardized Coefficients	t	Sig.	R Square
	B	Beta			
(Constant)	25818,114		8,920	,000	,374
X ₂	52,277	,370	,776	,467	
X ₁	-5262,488	-,830	-1,739	,133	

Regresyon sonuçlarından, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, istihdam düzeyindeki değişimleri açıklayamadığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi literatürde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla istihdam düzeyi arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki değişimlerin istihdam düzeyindeki değişimleri açıkladığı görüşü hakimdir. Bu görüşe rağmen, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye

yatırımlarındaki değişimlerin, istihdam düzeyindeki değişimleri açıklayamadığı ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla istihdam düzeyi arasında doğrusal bir ilişkinin olmadığı görülmektedir (anlamlılık düzeyi çok düşük). Aynı modeller, eğrisel olarak da analize tabi tutulmuş, fakat sonuç değişmemiştir.

Analizlerde kullanılan 2000, 2001 ve 2002 yıllarına ait verilerin büyük dalgalanmalar göstermesi

nedeniyle, bu üç yıl analiz dışı bırakılarak aynı modellerle regresyon analizi yeniden yapılmıştır. Bu analizlerde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla istihdam düzeyi arasındaki ilişki, önceki analizlere göre biraz daha anlamlı çıkmıştır. Buna rağmen, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki değişimler, istihdam düzeyindeki değişimleri açıklayamamıştır.

V. SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmaya başlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1980'lerin başından itibaren gittikçe artmıştır. Küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemsenmeyen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin ilgi odağı haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte yabancı sermayenin beraberinde getirdiği teknolojik gelişme ve istihdam artışının, yabancı yatırımları çeken ülkelerin ekonomilerine büyüme ve refah artışı olarak yansıtıldığı görüşü hakim olmuştur.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ev sahibi ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine katkıda bulunmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye, hem başlangıçta getirdiği sermayeyle, hem de sağladığı karları yeniden yatırarak gittiği ülkenin üretim kapasitesini artırmaktadır. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımcıların sadece yeni teknolojileri ve ihtiyaç duyulan sermayeyi getirmediği, aynı zamanda istihdamı sürdürdüğüne de inanılmaktadır. Bir başka ifadeyle, yeni iş olanakları yaratan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülkenin işsizlik sorununun çözümüne de katkıda bulunmaktadır. Çünkü yabancı sermaye yatırımı durumunda, gerekli işgücü büyük ölçüde yatırımın yapıldığı ülke kaynaklarından karşılanmaktadır.

Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, istihdam düzeyi üzerindeki etkisinin test edilmesi amacıyla kurulan modellerin sonuçlarından, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de birbirinden bağımsız ve büyük dalgalanmalar gösteren ekonomik değişkenlerin varlığına bağlanabilir. Gerçekten, analizlerde kullanılan ekonomik değişkenlerin birbirlerinden bağımsız hareket ettikleri ve büyük dalgalanmalar gösterdikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu değişkenlerdeki dalgalanmaların, son üç yılda üst düzeye çıktığı görülmektedir. Örneğin, büyük bir ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılında, ekonomi yüzde 9.5 oranında küçülmüş ve istihdamda büyük bir daralma meydana gelmiştir. Buna karşın, 2001 yılında Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları/fiili giriş, beklenmedik şekilde büyük bir sıçrama göstermiş ve rekor düzeye ulaşmıştır (3,288 milyar dolar). 2001 yılındaki bu sıçrama, büyük ölçüde özelleştirmeden kaynaklanmıştır. Bilindiği gibi 2001 yılı, Türk ekonomi

tarihinde en fazla özelleştirmenin gerçekleştirildiği yıl olmuştur. 2001 yılında yapılan özelleştirme ihalelerinden en önemlisi 2 milyar 525 milyon dolarla Türkiye İş Bankası ve Telecom İtalia Mobile Konsorsiyumuna verilen GSM 1800 Sayısal Hücreli Mobil Telefon Sisteminin Tesis ve İşletmesi ihalesidir. Aynı yıl, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu bünyesindeki Demirbank da, 350 milyon dolara HSBC Bankası'na satılmıştır.

Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki değişimlerin, istihdam düzeyindeki değişimleri açıklayamamasının temel nedenlerinden biri de, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hacim olarak küçük olmasıdır. Bu, hem Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam düzeyi üzerindeki etkisinin sınırlı kalmasına, hem de yabancı sermaye girişlerindeki ufak değişmelerin yabancı sermaye miktarında büyük dalgalanmalar meydana getirmesine yol açmaktadır. Bu bakımdan, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hacim olarak artması durumunda, istihdam düzeyi üzerindeki olumlu etkisinin de artacağı söylenebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] DPT, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT:2514-ÖİK:532, Ankara, 2000.
- [2] SEYİDOĞLU, H., **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, İstanbul, 1993.
- [3] KARLUK, R., "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı", **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, Yayına Hazırlayan: A. Tarhan, Ankara, Şubat 2001.
- [4] MALLAMPALLY, P.; SAUVANT, K. P., "Foreign Direct Investment in Developing Countries", *Finance&Development*, Volume 36, Number 1, March 1999.
- [5] ANDERSEN, P. S.; HAINAUT, P., "Foreign Direct Investment and Employment in the Industrial Countries", **BIS Working Papers**, No.61, November 1998.
- [6] OKSAY, S., "Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi", *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı:8, Ocak 1998.
- [7] UNCTAD, **World Investment Report 2001**, United Nations, New York and Geneva, 2001.
- [8] DEİK, **Türkiye'nin Yabancı Sermaye Ortamının Değerlendirilmesi, Engeller-Öneriler**, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu/Türk-Japon İş Konseyi, İstanbul, Aralık 2000.
- [9] CHRISTIANSEN, H.; BERTRAND, A., "Trends and Recent Developments in Foreign Direct Investment", **OECD**, June 2003.

[10] SABIR, H., "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte olan Ükelere Yönlendirici Politikalar", *Dış Ticaret Dergisi*, Ekim 2002.

[11] LOUNGANI, P.; RAZIN, A., "How Beneficial is Foreign Direct Investment for Developing Countries?", *Finance&Development*, Volume 38, Number 2, June 2001.

[12] MICKIEWICZ, T.; RADOSEVIC, S.; VARBLANE, U., "The Value of Diversity: Foreign Direct Investment and Employment in the Central Europe During Economic Recovery", **ESRC "One Europe or Several?" Programme**, Working Paper 05/2000.

[13] AKDİŞ, M., "Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler", İnceleme Yarışması-Mansiyon, **Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED Yayınları No:33, İstanbul, 1988.

[14] BALDWIN, R. E., "The Effect of Trade and Foreign Direct Investment on Employment and Relative Wages", **NBER Working Paper Series**, Working Paper No. 5037, National Bureau of Economic Research, February 1995.

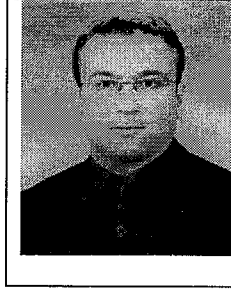
[15] BLOMSTRÖM, M.; FORS, G.; LIPSEY, R. E., "Foreign Direct Investment and Employment: Home Country Experience in the United States and Sweden", **NBER Working Paper Series**, Working Paper No. 6205, National Bureau of Economic Research, October 1997.

[16] FIGLIO, D. N.; BLONIGEN, B. A., "The Effects of Direct Foreign Investment on Local Communities", **NBER Working Paper Series**, Working Paper No. 7274, National Bureau of Economic Research, July 1999.

[17] AIZENMAN, J., "Foreign Direct Investment, Employment Volatility and Cyclical Dumping", **NBER Working Paper Series**, Working Paper No. 4683, National Bureau of Economic Research, March 1994.

[18] ALTZINGER, W.; BELLALE, C., "Direct versus Indirect FDI: Impact on Domestic Exports and Employment", **Working Papers Series**, Working Paper No. 9, Vienna University of Economics and Business Administration, November 1999.

[19] ÖZAĞ, F., "Yabancı Sermayenin Piyasa Yapısına Etkisi", *erc/metu*, **VI. International Conference in Economics**, September 11-14, 2002, Ankara.



Mehmet Hüseyin BİLGİN

Kadir Has Üniversitesi, İ.İ.B.F.,
Uluslararası Finans Bölümü,
Cibali Merkez Kampüsü 34230
Cibali-Fatih / İSTANBUL

mhbilgin@khas.edu.tr

Mehmet Hüseyin BİLGİN is Assistant Professor of Economics at Kadir Has University. He got PhD in Economics, Abant İzzet Baysal University, 2000. His major research areas, among other things, include labor markets, wages, new technologies, productivity, employment and unemployment. He currently lectures macroeconomics, Turkish economy and social policy at the Faculty of Economics and Administrative Sciences.